

ՌՅԻ. 1871 — ԳՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ԱՊՐԻԼ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

(Տես էրես 33.)

ՏԱՆԵՐՈՐԴ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Անհատատարութիւն մարդկանց մէջ. պատճառները և օգտակարութիւնն. և զայն չափաւորելու հնարք:

Ինչպէս որ կը կասկածուէր քիչ առտենէն Միրըպոյի աւանը մեծ արկածք մը ունեցաւ. Լընուար և Տիւպիւիստոն կըրցածնուն չափ զոհ ընելէն ետքը, ստիպուեցան գործատունին դադրեցընելու. դրամագլուխնին սպառեր էր, և նոր ճարելու ալ հնարք չկար. գրեթէ տուրևառութիւն չէր ըլլար և գինները այնպէս ընկած էին որ և ոչ ծախքերնին կրնային հանել, ալ անկարելի էր իրենց համար գործը շարունակելը:

Այս վերջին նեղութեանց մէջ ընկած, ջանացին ըստ կարելոյն նուազ չարիք պատճառել թէ իրենց և թէ գործաւորաց:

Ամեն կողմանէ մէյմէկ անպատեհութեան կը հանդիպէին. ամենայն գործաւորները մէկէն ետ ճամբելը իրենց

մարդասիրութեան ոգւոյն չէր յարմարեր, միւս կողմանէ զամենն ալ աշխատեցընելն ալ կարելի չէր, թոշակները նուազեցընելով հանդերձ. վասն զի գինները նուազեցընելով իսկ անկարելի էր տուրևառ ընել. նաև պէտք էր նախնական նիւթը նորոգել, և այս նկատմամբ յոյս չկար դրամագլուխ ձեռք բերելու:

Երկու ուրիշ հնարք ալ կար. շաբթուն մէջ աշխատութեան օրերը քիչցընել կամ գործաւորաց թիւը վերածել: Առաջին կերպով կարելի էր ամենայն գործաւորներն ալ պահել, վերջին կարօտութեան պէտք եղածը մատակարարելով անոնց. այսու ամենուն հետ հաւասարապէս վարուած կ'ըլլային. բայց այս հաւասարութիւնը խեղճութիւն ըսել էր ոմանց համար: Երկրորդ կերպով կրնային ընտրութիւն ընել միայն այն բանուորները արձըկելով՝ որոնք աշխատութեանէ դադրելով յետին աստիճանի չէին նեղուեր, և պահել զանոնք որ առանց իրենց աւուրչէ:

քին չէին կրնար ընտանիքնին հոգալ։ Այս կերպս ալ անպատեհութիւն ունէր՝ զիրենք ոմանցկող մնակից երեցընելու։ Բայց որովհետեւ աւելի մարդասիրական երեցաւ՝ հաստատուեցան իրենց մտածութեանը վրայ և աչք առին ամենայն փճախօսութիւն։ Շարժուն սկիզբը գործաւորաց հասկըցուցին ըլլալիքը և թէ ինչ խեղճ հարկի մէջ էին։ Ժանուցին ինչ որ հասուն քննողութեամբ որոշեր էին, որ էր ընդհատել աշխատութիւնները՝ գործաւորաց երրորդ մասը պահելով, և աւելցուցին թէ յաջորդ շաբաթ օրը կ'իմացընեն արձակուելիքները ու մնալիքները։ Այս քանի մը օրուան մէջ ամենայն կարելի եղած տեղեկութիւնները առին զանազան բանուորաց ընտանեաց վիճակին վրայօք, այնպէս որ երբ շաբաթ օրը ըրած ընտրութիւննին իմացան աշխատաւորք՝ կարծուածէն շատ նուազ տըրտունջ ծագեցաւ։ Արձակուողներէն ամենքն ալ մոմուարով լսեցին իրենց արձակուելը։ Ոմանք անիրաւութեան դէմ բողոքեցին, և ինչպէս սովորական է նաեւ ընդհանուր՝ զանդատներ սկսան ընել կենաց անհաւասար վիճակներուն դէմ։ Տիրբէ հասկըցաւ թէ պէտք էր գործաւորաց դառնացեալ սրտին զանդատները լռեցընել, որով վիճակնին ալ դառնագոյն կ'ըլլար։ Այսպէս սկսաւ խօսիլ յաջորդ կիրակին։

— Գիտէք, բարեկամք իմ, նոր ապէտք մը մեր հասարակութեան զուխը եկաւ, զոր թէպէտ շատ տտենէ ի վեր կը դուշակէինք, սակայն դարձեալ տաժանելի եղաւ կրողներուն համար, և տրտմութեան պատճառ ամեննուս համար, որ չենք կրնար առանց վշտանալու մեր ազգականաց և բարեկամաց նեղութիւնը տեսնել։

— Շնորհակալ ենք ձեր բարեսրտութեանը, ըսաւ հեգնաբար Պօղոս Պուատար, բայց ասով մեր վիճակը չիլանար։

— Ես ալ գիտեմ, Պօղոս, բայց զոնեա մխիթարութիւն մըն է գիտնալ թէ ուրիշներն ալ ցաւակից են մեզի և թէ

յետին ձախորդութեան մէջ պատրաստ են ամենայն կերպով զմեզ մխիթարելու։

— Լաւագոյն կը համարիմ, ըսաւ Անդրէաս խրոխտութեամբ մը, որ ամուրի ըլլալուն համար արձակեալներէն մէկն էր, աւելի լաւագոյն կը համարիմ օգնութեան կարօտ ըլլալու վիճակի մէջ չկնալ։

— Իրաւունք ունիս Անդրէաս, լաւագոյն է մարդուս համար ինքզինքն հոգալ քան թէ այլոց գթութեանը գիմել։ Բայց պէտք է զիտնալ համակամութեամբ կրել այն դժբախտութիւններն՝ որոնց չենք կրնար առաջը առնուլ։ Կրնայինք օրինակի համար, արգելուլ որ վերջին երկու հունձքերը անյաջող չըլլային։

— Ոչ, Պ. Տիրբէ, բայց պէտք է խոստովանիս որ հացի պակասութիւնը ոմանց աւելի և ոմանց պակաս նեղութիւն կը պատճառէ։

— Կը հաւանիմ, Անդրէաս, բայց գիտես հնարք մը որով ամենայն մարդիկ հաւասար ըլլան աշխարհիս մէջ. կարծես թէ անհաւասարութիւնն այնպիսի բան մ'ըլլայ՝ զոր կարենանք անհետացընել օրինաց օգնութեամբ կամ օրինաց դրբին մէկ յօդուածովը։ Քննենք և դատենք։

Աչքերնիս բնութեան վրայ դարձընենք, ամեն տեղ անհաւասարութիւն կը տեսնենք, ըլլայ կլիմայից զանազանութեան մէջ ըլլայ երկրիս հարստութեան մէջ. ոչ թէ միայն մարդկանց մէջ կայ այս անհաւասարութիւնը այլ նաեւ կենդանեաց և տնկոց մէջ։ Տեսեղը, ձին, շունը, կատուն, չկայ երկուք մը որ մէկմէկու նման ըլլան, կամ նոյն բնաւորութիւնը նոյն հեղութիւնը և նոյն աշխուժութիւնն ունենան։ Բայց մարդկանց մէջ ինչ տարբերութիւն վասն զի բնական յատկութեանց վրայ շատ մը մտաւորական և բարոյական յատկութիւններ կ'աւելնան, որով կ'ըլլայ մարդս բազմալոյզ (complexe) էակը զոր կարենանք երեւակայել։

Սկսինք քիչ մը դիտել, հաշուեալ ոմանք զօրաւոր են կորովի և քաջառողջ. ու մանք տկար են վատառողջ տոգոյն և անդօր. մէկը կարող է երկայն աշխատութիւններ ընելու, միւսը շուտով ոգեսպառ կ'ըլլայ. ոմանք ճարպիկութիւն ունին և ճկունութիւն և ճարտար են մարմնոյ ամենայն շարժմունք և աշխատութիւն ընելու. այլք ընդ հակառակն ծանրաշարժ են դանդաղ և թանձր աշխատութիւններ կարող են ընելու:

Մտաց կարողութեան նկատմամբ նոր կարևորագոյն և աւելի շատ տարբերութիւններ կը տեսնենք. մէկը մտաբաց է, դիւրաւ կ'ըմբռնէ. միւսը թանձրամիտ է և դժուարաւ խելք կը հասցընէ. ոմանց յիշողութիւնը սուր, ամենայն բան մտքերնին կը պահեն. այլք դժուարաւ կը սորվին և բան մը մտքերնին չիմնար: Մէկը վառվռուն երեւակայութիւն և հնարագիւտ միտք ունի. պատեհը չիկորսընցընէր ու ըստ այնմ մտածութիւններ կը ստեղծու. միւսը չիգիտէր բան մը ստեղծուլ, ամենեւին ըստ առթին միտքը չօգտուիր և առիթը փախցընելէն ետքը աչքը կը բացուի: Մէկ ուրիշ մը ողջ դատումն ունի, հեռատես է և յանդգնութեամբ բանի ձեռք չիզարնէր. ընդ հակառակն անոր զրացին մոլար դատումն ունեցող է, անխելութեամբ մեծամեծ գործոց մէջ կը նետուի և անխոհմտութեամբը զանոնք վտանգի մէջ կը ձգէ:

Նորանոր տարբերութիւնք ալ բնաւորութեանց և վարմունքի նկատմամբ: Ոմանք գործօնեայ, աշխատասէր և ժիր են. այլք թոյլ հեղգ և ծոյլ են. ոմանք կարգաւորութիւն և խնայողութիւն սիրող են, այլք զեղկը և վայելք սիրողք. կան որ բարի են և առաքինի. կան ալ որ չար են և անդգամ. ոմանց համար բարի կը սեպուի ամենայն ինչ ընելը, մինչդեռ այլք իբրեւ բարոյական ընդունելի եղածները միայն կը գործադրեն. մէկը բարի է, տաքսիրտ, սիրտ շահող, զամենքը իրեն ձգող. ուրիշ մը խստասիրտ է, անձնասէր, յիսակալ, իրեն օգնել

կրցողներուն սիրտը կը վիրաւորէ ու կը խրտեցընէ: Ճիշդ է այս նկարագիրը:

— Ձեմ ընդդիմանար. այս զանազանութիւնները կը տեսնենք անդադար մարդկանց մէջ. բայց ի՞նչ հետեանք կ'ուզես հանել ասկէ:

— Ասկէ պատճառեալ միակ հետեւանքն է թէ ընկերութիւնն ալ որ է մարդկանց միութիւնը՝ պէտք է որ ասոր նման ըլլայ: Անհաւասարութիւնը մարդկանց մէջ ամենուրեք ըլլալուն՝ պէտք է որ ամենուրեք ըլլայ նաև ընկերութեան մէջ. երբ զմարդ փոխելու ըլլաս՝ ընկերութիւնն ալ կրնաս փոխել. իրաւ է կրնանք դաստիարակութեամբ լաւցընել զմարդ՝ միտքը բանալ, հակամիտութիւններն նուաճել, բարի սովորութեանց վարժեցընել և նուազեցընել այսու բնական անհաւասարութեանց ազդեցութիւնը: Սակայն որչափ ալ ջանանք՝ չիյուսանք աշխարհիս վրայէն անհետ ընել անհաւասարութիւնը. և ոչ իսկ փափաքինք:

— Ի՞նչպէս, գոչեցին լէոնարտոս, Սնդրէաս, Միքայէլ և այլք, ինչուան հաւասարութեան փափաքին իսկ կ'արգելուս մեզի:

— Այո՛ բարեկամք, կ'ըսեմ որ փափաքելու չենք. չէք գիտեր ի՞նչ կ'ըլլար աշխարհս եթէ անհաւասարութիւն չըլլար. անով իմանալով որ կերպ կերպ դիւրութիւններէ ու վայելքներէ զուրկ ենք՝ զանոնք ձեռք բերելու փափաք մը կ'արթննայ սրտերնիս. նոր կարօտութիւններ կը պատճառէ և ջանք կը հնարաւորէ: Գիտէք թէ ինչո՞ւ համար բարբարոսութեան մէջ յառաջադիմութիւնը սաստիկ ծանր կ'ըլլայ. վասն զի մարդս ուրիշներուն վայելիցն աչք չունի, և մարմնոյ միայն անհրաժեշտ պէտքերը գիտէ, և երբ զանոնք հոգայ՝ կը հանգչի ու կը քնանայ: Բառնանք ընկերութեան մէջէն անհաւասարութիւնը և ահա իսկոյն մարդիկ վայրենեաց թմբրութեանն ու բթամտութեանը մէջ կ'լինան: Այս է ուղածնիդ:

— Ոչ, Պարոն, ըսաւ լէոնարտոս.

մենք հաւասարութիւն չենք ուզեր ան,
գործութեամբ և խեղճութեամբ:

Բայց որչափ ալ ջանաք՝ պէտք է որ
յոչկամ կրէք: Հաւասարութիւնն 'ի
բարեկեցութեան կը ծնանի անգործու-
թիւն և թմբութիւն՝ շատ աւելի քան
ղթուառութե՛հ հաւասարութիւնը: Այս
վերջին վիճակիս մէջ՝ մարդս գոնէ իր
պիտոյիցը զգացմունքէն կը մղուի. ընդ
հակառակն՝ առաջին վիճակին մէջ՝ գոհ
և քաղցր կենաց մէջ ըլլալովը չիկայ
բան մը որ կարենայ իր փափաքներն
արթնցընել և ջանքի յորդորել զինքը:
Գոհ ըլլալով իր բաղդին վրայ՝ չիմտա-
ծեր վիճակը փոխելու և բարեկեցու-
թեան մէջ կը նիրհէ: Վայ իրեն անկէ
ետքը. վասն զի յառաջագիմութեան
ճամբուն մէջ երբ մարդկութիւնը չի-
յառաջեր՝ ետ կ'երթայ:

Բայց ասիկա խնդրոյն թեթեւ մէկ
մասն է. կ'ախորժիմ աւելի ազացուցա-
նել քեզի թէ ինչպէս անհաւասարու-
թիւնը կ'օգնէ ուղղակի ամենայն մարդ-
կանց բարեկեցութեանը և թէ ինչպէս
բարի է իւր ազդեցութիւնը ընկերու-
թեան վրայ: Օրինակի դիմենք, ու դուք
ըսէք ինծի անկեղծաբար. միթէ Լը-
նուար, Տիւպիւիստոն, Պլոնտոյ մեր եր-
կրին մեծամեծ ծառայութիւններ չ'են
ըներ:

— Տարակոյս չիկայ, ըսաւ Լէոնար-
տոս. և կրնայի՞ր զհրամանքդ ալ իրենց
թուոյն մէջ համրել:

— Շնորհակալ եմ ազնուութեանդ,
Լէոնարտոս:

— Ըսածս մարդահաճութեան հա-
մար չէ՝ հապա զուտ ճշմարտութիւն է,
վրայ բերաւ Լէոնարտոս, և շատերն ալ
իրեն ձայնակից եղան:

— Կրկին անգամ շնորհակալ եմ,
բարեկամքդ իմ. բայց միթէ ստակ ու-
նենալնուն համար այս պարոնայքը կըր-
ցան օգտակար ըլլալ մեր երկրին: Ա-
մենեին: Այլ ունենալնուն համար խելք,
անխոնջ գործունէութիւն, ճիշդ և ողջ
մտածութիւն, հեռատեսութիւն, երևա-
կայութիւն հասարակաց հաճոյ ըլլալու

համար զիւտեր ու հնարքներ գտնելու,
և մեծ ճարտարութիւն մը իրենց գոր-
ծատունը առաջին կարգի մէջ պահե-
լու. վերջապէս կարգէ դուրս հսկողու-
թիւն յամենայնի արթուն ըլլալու և
ամեն բան տեսնելու: Իրաւ է՝ թէ չէ:

— Այս բանս անթխտելի է, ըսին Տիւ-
բրէի անուանած գործատեարց քով աչ-
խատող բանւորները:

— Աղէկ ուրեմն. ահաւասիկ այս
յատկութիւններն իրենց համար յաջու-
ղութեան դուռն բացին և ոչ թէ ստակ
ունենալնին: Տեսա՞նք հարուստ անձանց
ձեռքով ուրիշ գործատանց բացուիլը
մեր երկրին մէջ, որք չիկրցան յարա-
տեւել, վասն զի աղէկ կարգի դրած չէին
գործերնին. և չիկրցան զանոնք տնտե-
սել, վասն զի պակաս եղաւ ճարտա-
րութիւննին, խոհեմութիւննին, գոր-
ծունէութիւննին և երբեմն նաեւ բնդ-
հանուր տեսչութեան ոգին: Առաջին-
ներուն ունեցած յատկութիւններն ի-
րենց յաջողութեանը պատճառ եղան և
նաեւ մեր հասարակութեան յաջողու-
թեանցը՝ զոր քսան տարուքնէ 'ի վեր
կը վայելէ: Այս անձինքն իրենց հան-
ճարոյն պտուղը քաղեցին, բայց մեղի
աւելի բարիք ըրին կենօր, գործունէու-
թեամբ և մեր երկրին մէջ ցանած զը-
րամագլուխներովը և Միլըպոյի մէջ
եղած ամեն բանին աժէքը եւելցընե-
լով, այնպէս որ ամենքը օգտուեցան ի-
րենց ճարտարութենէն. ամեն օր ար-
դիւնքը կը քաղեն և իրենց մեռնելէն
ալ ետքը պիտի քաղեն. վասն զի այս-
պիսի մարդկանց ըրած բարիքը իրենց
հետ չիմեռնիր:

ՌԱՅԷ

Կը շարունակուի: